

FLORENCJAN PIOTR SZYMAŃSKI OFM
Wronki

Sanktuaria w Ain Karem: Narodzenia św. Jana Chrzciciela i Nawiedzenia św. Elżbiety

Prezentacja obu sanktuariów obejmie następujące zagadnienia: (1) ogólną charakterystykę miejsca — plan, nazwa, ludność; (2) świadectwa autentyczności sanktuariów; (3) historię ich nabycia przez franciszkanów; oraz (4) omówienie wyników wykopalisk archeologicznych z uwzględnieniem topografii i wyposażenia sanktuariów.

1. Ogólna charakterystykę miejsca — plan, nazwa, ludność

Łańcuch pagórków rozciągający się od Jerozolimy w kierunku zachodnim formuje najpierw łuk północy, rozgałęziający się następnie ku wiosce Qoloniah, aby ostatecznie utworzyć długie ramię zachodnie, na końcu którego znajduje się Ain Karem. Kształt owej wypukłości przypomina garb o nazwie *el-'Ukùd* (mur)¹.

Ain Karem (hebr. עין כרם – En Kerem, arab. كرم عين – Ain Karim) oznacza „źródło winnicy”. Nazwa pochodzi od ogrodów (Karm) nawadnianych i użyźnianych przez źródło (Ain) nazwane od XIII w. *Ain Sitti Mariam*² – „Fontanna Maryja”, do którego według tradycji udawała się po wodę przebywająca u Elżbiety Maryja,

¹ Z tego miejsca, w czasie pierwszej wojny światowej wojska turecko-niemieckie ostrzeliwały nizinę skierowaną ku Jafie. Jego drugą i trzecią częścią jest *Giàbal* (góra) *el-Gialil* i *Bèit* (dom) *Mazmèl*; por. M.T. PETROZZI, <http://198.62.75.5/www1/ofm/san/TskarimMN.html> (dostęp 19.03.2009 r.).

² Miasto mogło mieć związek z miejscowością wymienioną przez Joz 15,59 (Καρέμ), gdzie widnieje jako jedno z miast pokolenia Judy; por. J. FINEGAN, *The Archeology of the New Testament*, Princeton, New Jersey 1992, s. 4.

dlatego chrześcijanie uznają je za święte³. Obecnie jego woda nie jest zdatna do picia, zaś nad nim wznosi się niewielki meczet⁴.

Niegdyś wioska, dziś jest częścią Jerozolimy od strony południowo zachodniej, odległym około 8 km od centrum miasta. Leży w kotlinie na północnym zboczu góry Har Ora⁵.

Miejscowość zamieszkuje ludność żydowska przybyła z Jemenu, zaś porzucony meczet jest zewnętrznym świadkiem dość licznej społeczności arabskiej znajdującej się w tym miejscu aż do 1948 r.⁶ W 1931 r. Ain Karem zamieszkiwało 2637 Arabów, zaś na przełomie 1944 i 1945, w dwóch mniejszych koloniach: Ayn al-Rawwas i Ayn al-Khandaq było ich już 3180⁷.

Chrześcijanie tworzą prężną parafię i najczęściej zajmują się rękodzielnictwem lub przyjmowaniem pielgrzymów. Na podkreślenie zasługują też niektóre klasztory: (1) Kongregacji Najświętszej Maryi Panny Syjońskiej założony przez dwóch nawróconych z judaizmu braci Marie-Alphonse i Theodore Ratisbonne. W klasztorze istniał sierociniec. Marie-Alphonse został pochowany na terenie należącym do wspólnoty (zm. 1884 r.)⁸; (2) Klasztor szarytek w Ain Karem założony w 1964 r., w którym siostry ze Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo opiekują się niepełnosprawnymi intelektualnie dziećmi. Siostronom pomagają wolontariuszki i wolontariusze z całego świata, bez względu na pochodzenie społeczne, rasę czy wyznanie⁹; (3) Monaster Moskowia, czyli rosyjski klasztor prawosławny

³ Pielgrzym Teodoryk (1172) nazwał tę wioskę Silvestris (być może z powodu licznych sosen). Zgodnie z chrześcijańską tradycją, w Górach Judzkich w miejscowości Ain Karem mieszkali św. Zachariasz wraz z żoną św. Elżbietą. W tym miejscu wskazuje się miejsce narodzin ich syna św. Jana Chrzciciela. Do nich przybyła Maryja, by usługiwać swojej krewnej Elżbiecie; por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Ain_Karem (dostęp: 18.04.2009 r.); *Jerusalem & the Holy Land*, London, 2000, s. 134; L. CIGNELLI, *La grazia dei Luoghi Santi*, Jerusalem 2005, s. 25–30.

⁴ Dzięki istniejącemu w Ain Karem źródłu, przypuszcza się, iż mogło ono być zamieszkałe już w czasach bardzo zamierzcztych (4000 lat). Odnalezioną tam ceramikę datuje się na środkową epokę brązu (2000–1600 r. przed Chr.). Także w czasach Jezusa Chrystusa zamieszkiwali tam ludzie, gdyż stała osada, jak pokazały wykopaliska archeologiczne, musiała istnieć już w II w. przed Chr.; por. E. i A. GORYS, *Heiliges Land, Ein 10000 Jahre altes Kulturland zwischen Mittelmeer, Rotem Meer und Jordan*, DuMont 2006, s. 145–146; http://pl.wikipedia.org/wiki/Ain_Karem (dostęp: 18.04.2009 r.).

⁵ Malowniczą wieś z tarasowymi zboczami powoli otoczyły brzydkie bloki mieszkalne rozrastającego się Nowego Miasta; por. N. TILBURY, *Israel, praktyczny przewodnik*, Bielsko Biała 1994, s. 231.

⁶ Przed 1948 r. od wschodu na zachód znajdowały się trzy dzielnice muzułmańskie, które utrzymały imię prominentnych rodzin regionu: *Wa'ar* (gospodarstwo) Sary na stoku wschodnim od kościoła św. Jana; *Hàret* (dzielnica) *Duàr*, *Hàret el-Haraje*. Od konwentu św. Jana do fontanny poza ulicę główną, *Hàret en-Nasàra* (chrześcijan) i *Hàret el-Mascobieh* (Rosjan). Dolina między Paniami Syjonu i Nawiedzeniem należała do *el-Marg* (ogrody); por. M.T. PETROZZI, http://198.62.75.5/www1/ofm/san/TSkarimMN.htmlAin_Karim (dostęp: 19.03.2009 r.).

⁷ Por. W. KHALIDI, *All that Remains*, Washington D.C., 1992, s. 269–270; http://pl.wikipedia.org/wiki/Ain_Karem (dostęp: 18.04.2009 r.), przyp. 12.

⁸ Por. *tamże*: J.J. KILGALLEN, *Przewodnik po Ziemi Świętej*, Warszawa 2000, s. 114.

⁹ Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Ain_Karem (dostęp: 18.04.2009 r.), przyp. 22.

zaczął powstawać pod koniec XIX w. Nazywany był przez mnichów Górnym Monasterem. Arabowie nadali mu nazwę Moskowia ze względu na charakterystyczne kopuły. Dzisiaj klasztor posiada dwie świątynie na terenie należącym do wspólnoty mniszrej¹⁰.

Trzy kilometry na zachód od Ain Karem znajduje się mały konwent św. Jana na Pustyni, którego początki są mniej antyczne, niż samych sanktuariów w Ain Karem. Został on umiejscowiony przy pewnej grocie w pobliżu źródła, nawiązując do tradycji o schronieniu św. Elżbiety¹¹.

W historii Ain Karem jest też akcent polski, gdyż w czasie II wojny światowej, w latach 1942–1947, w miasteczku istniała polska szkoła dla młodzieży przybyłej do Palestyny wraz z armią gen. Andersa¹².

2. Świadczenia potwierdzające autentyczność sanktuariów

Wspomniane w temacie dwa miejsca kultu w Ain Karem znajdują potwierdzenie zarówno w tekście św. Łukasza, jak i w starożytnej tradycji.

Obecne sanktuarium Narodzenia św. Jana Chrzciciela zwane jest też św. Jana „w górach”, co wynika z tekstu św. Łukasza, który podaje, że: „W tym czasie Maryja wybrała się i poszła z pośpiechem w góry do pewnego miasta w pokoleniu Judy” (1,39). Tam spotkała się ze swoją krewną św. Elżbietą, oczekującą narodzin św. Jana Chrzciciela (ww. 36.40). Słowa „w góry”, w języku greckim εἰς τὴν ὄρεινὴν nawiązują do regionu Jeruzolimy, co podkreślił również Pliniusz stwierdzając, że ἡ ὄρεινὴ było nazwą toparchii, której stolicą była Jeruzolima¹³. Jego stanowisko jest zgodne z uwagą św. Piotra, biskupa Sebasty w Armenii (IV w.), który zaznaczał, że kościół Zachariasza, upamiętniający miejsce wizyty Maryi był na terytorium Aelia, tj. Jeruzolimy¹⁴. Świadczenia te są o tyle cenne, gdyż potwierdzają istnienie

¹⁰ Por. *tamże*.

¹¹ Kustodia Ziemi Świętej kupiła teren sanktuarium od patriarchatu łańcińskiego w Jeruzolimie w 1923 r. Wybudowano dom pielgrzyma nad naturalną grota, która miała być schronieniem prekursora Chrystusa; por. *tamże*, przyp. 21; C. PACZKOWSKI, *Franciszkanie powrócili na Pustelnię św. Jana*, „Ziemia Święta” 29,1 (2002), s. 53.

¹² Por. C. PACZKOWSKI, *Kronika kustodii Ziemi Świętej — w skrócie*, „Ziemia Święta” 15,3 (1998), s. 21.

¹³ *Orinen, in qua fuere Hierosolyma* (77 r.); por. PLINIUSZ, *Historia naturalis*, V, 15; za: FINEGAN, *The Archeology*, s. 3; B. TALATINIAN, *Custodia francescana di Terra Santa, Santuari di Terra Santa in possesso dei francescani. Autenticità, Acquisito*, Jerusalem 2002, s. 46.

¹⁴ To potwierdza również EUTYCHIUSZ ALEKSANDRI (*Liber demonstrationis*, 933–940), który zaznacza, że Kościół Bayt Zakaria (dom Zachariasza) w dystrykcie Aelia (w ten sposób zwano Jeruzolimę po jej odbudowie za Hadriana — 135), daje świadectwo o przybyciu Maryi do swojej krewnej Elżbiety, matki Jana syna Zachariasza, o słowach Elżbiety wypowiedzianych do Maryi: „Błogosławiona jesteś ty...” (Łk 1,41–44). Podobnie daje świadectwo, że Zachariasz był niemy i, że Maryja pozostała w tym domu

kościół Zachariasza na terytorium Jerozolimy przy końcu IV w., który był związany z wydarzeniem Nawiedzenia. Rosyjski pielgrzym Daniel (1106–1107), pozostawił pierwszy szczegółowy opis tego miejsca:

(...) Dom Zachariasza znajdował się u stóp góry znajdującej się na zachód od Jerozolimy. Do domu Zachariasza przyszła Dziewica, aby pozdrowić Elżbietę (...) W tym samym domu narodził się Jan Prekursor. Aktualnie wznosi się nad tym miejscem kościół. W środku po lewej stronie, pod małym ołtarzem widać małą grootę, w której narodził się Jan Prekursor¹⁵.

Jego narodzenie obecnie celebryje się w kościele franciszkanów w Ain Karem, w którym znajduje się grotta otoczona jego czią. Ów kościół został skonstruowany prawdopodobnie przez św. Sabę (439–532), a następnie zdewastowany przez Samarytan (521–531). Odrestaurowano go za czasów Justyniana, po czym ponownie popadł w ruinę. Odbudowali go następnie Krzyżowcy, zaś po 1187 r. zniszczyli go totalnie muzułmanie, którzy używali go jako miejsca dla zwierząt. Dopiero w XVII w. odzyskali go franciszkanie, budując tam również konwent zakonny¹⁶.

Drugie miejsce kultu związane jest z nazwą Ain Karem, miastem św. Elżbiety, które pojawia się w użyciu wraz z kalendarzem Jerozolimskim (VII–VIII w.). Jego wierna kopia zachowała się z IX w. Wymienia się w nim stacje liturgiczne otoczone codzienną czią w różnych kościołach Świętego Miasta oraz jego okolicach. Stacja z 28 sierpnia winna się odbyć we wiosce Enqarim (Ain Karem) w kościele św. Elżbiety, która według Archidiacona Teodozjusza (530) znajdowała się w odległości 5 tysięcy metrów od Jerozolimy¹⁷. Ów kościół św. Elżbiety nazwano dziś Nawiedzenia, ponieważ tu Maryja odwiedziła swoją krewną, mimo że Ewangelia mówi o domu Zachariasza. Rzeczywiście, w owych czasach mieszkańcy posiadali jeden dom w mieście i drugi poza nim, jako miejsce letniskowe. Spełniając funkcje kapłańskie, prawdopodobnie Zachariasz był człowiekiem dość majątnym. Św. Elżbieta przebywała w jego domu na wsi, gdyż to sugeruje tekst św. Łukasza, który zaświadcza, że po poczęciu św. Jana schroniła się na pięć miesięcy (1,24). Wydaje się czymś oczywistym, że nie mogła ukryć się w domu miejskim, dlatego jest prawdopodobne, że schroniła się w domu swojego męża na wsi, gdzie miała miejsce wityta Maryi.

O ukryciu św. Elżbiety z dzieciątkiem informuje też apokryf Protoewangelia Jakuba, 22,1-3 (150 r.):

aż do narodzenia Jana i wtedy Zachariasz przemówił i zmanifestował, że zrealizowało się to, co anioł Gabriel mu zwiastował; por. TALATINIAN, *Custodia*, s. 45, przyp. 60; FINEGAN, *The Archeology*, s. 4.

¹⁵ Zob. *The Library of the Palestine Pilgrims' Text Society, IV-C*, London 1890–1897, s. 51–52; za: FINEGAN, *The Archeology*, s. 4; tl. za: *Ain Karem — testi scelti e tradotti*, ELS, nr 43–46 (pomocze do wykładów).

¹⁶ Por. TALATINIAN, *Custodia*, s. 46.

¹⁷ Por. *Ain Karem — testi scelti*, nr 43–46; D. BALDI, *W Ojczyźnie Chrystusa. Przewodnik po Ziemi Świętej*, Asyż – Kraków 1993, s. 152; FINEGAN, *The Archeology*, s. 3–4.

Herod, zorientowawszy się, że przegrał z Magami rozgniewał się i posłał sykariuszy z rozkazem: „Zabijcie dzieci w wieku od dwóch lat i młodszych” (...) Elżbieta zrozumiała, że szuka się Jana; wzięła go i skierowała się w region górzisty, tam starała się go ukryć, lecz nie było tam kryjówek. Westchnawszy zakrzyknęła: „Góro Boga przyjmij matkę z synem”. Rzeczywiście z powodu lęku nie mogła się wspinać. Nagle góra się rozstała i ją przyjęła, pozostawiając dla niej otwór na światło. Anioł Pana towarzyszył im i chronił¹⁸.

Miejsce kultu dotyczące ukrycia św. Elżbiety opisuje też wspomniany rosyjski pielgrzym Daniel (XII w.):

Około wiorsty od tego miejsca, poza doliną pełną drzew znajduje się góra, ku której kroczyła św. Elżbieta z własnym synem mówiąc: „Przyjmij góro matkę i syna”. I na to góra się otworzyła i ofiarowała im schronienie. Żołnierze Heroda, którzy jej szukali, docierając do tego miejsca nie znaleźli nikogo, a następnie wrócili zdziwieni. Aż do dziś można zobaczyć miejsce, gdzie się to wydarzyło. Zostało ono oznaczone na skale. Nad nim wznosi się kościółek z małą grota, a naprzeciw wejścia do niej wznosi się inny mały kościółek. Z owej groty wyływa źródło, które zaspakajało pragnienie Elżbiety i Jana podczas ich pobytu w górach. Tam służył im pewien anioł aż do śmierci Heroda. Owa góra, która znajduje się na zachód od Jerozolimy jest pokryta dużymi drzewami i otoczona przez liczne doliny: nazywa się Orini...¹⁹.

3. Zarys historii nabycia sanktuariów przez franciszkanów²⁰

Według wzmianki Gretheniosa z 1400 r., sanktuarium Narodzenia św. Jana Chrzciciela należało do Greków, którzy po odejściu Krzyżowców w 1187 r., również je opuścili. Przybywający do Ziemi Świętej pielgrzymi europejscy odnotowali, iż w osiedlu mieszkali prawie sami muzułmanie. W 1335 r. Jakub z Verony odwiedził Sanktuarium Narodzenia św. Jana Chrzciciela, które stało się własnością muzułmanów. Mikołaj da Poggibonsi kilka lat wcześniej widział Sanktuarium Nawiedzenia na wzgórzu południowym, którym opiekowali się mnisi ormiańscy. Posiadało ono ogród. W 1384 r. pątnicy z Florencji widzieli już w Sanktuarium Nawiedzenia pasące się zwierzęta. Widocznie również to drugie sanktuarium podzieliło los pierwszego, przechodząc w posiadanie mahometan. W 1483 r. dominikanin Faber spotkał się już z nie lada trudnościami, aby dostać się na teren Sanktuarium Nawiedzenia²¹.

Dokładnie nie jest wiadomym, w jaki sposób franciszkanie osiedlili się w tym miejscu, lecz firman Barsabai z 1427 r. podaje, że gwardian góry Syjon był w tym roku również superiorem św. Jana w Ain Karem. Również w firmanie Khoshqadem 28 miesiąca *safar* 869 r. *hidżra* (początek ery muzułmańskiej), czyli w 1464 r. na-

¹⁸ Por. *Ain Karem — testi scelti*, nr 43–46; *Protoewangelia Jakuba* 22,3, w: M. STAROWIEJSKI (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu*, Lublin 1986, s. 204; FINEGAN, *The Archeology*, s. 3.

¹⁹ Por. *Ain Karem — testi scelti*, nr 43–46.

²⁰ Zarys historii za: TALATINIAN, *Custodia*, s. 45–50.

²¹ Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Ain_Karem (dostęp: 18.04.2009 r.).

pisano, że franciszkanie tam rezydowali. Są też notatki, że kupili tam tereny i organizowali pielgrzymki.

W 1579 r. byli już w posiadaniu ruin sanktuarium, które następnie utracili, zaś mugrabini zamienili je w stajnię dla zwierząt. Owi mugrabini byli muzułmanami pochodzącymi z Magrebu (Maroko), którzy w 700 r. *hidżra* (= 1300) otrzymali od sułtana prawo osiedlenia się we wiosce Ain Karem ukonstytuowane w świętym testamencie (*wakf*) imieniem Ebi-Medin. Posiadali też pewien dom w Jerozolimie. Na podstawie tej darowizny sprzeciwiali się każdej próbie chrześcijan nabycia sanktuarium bez zgody ich władz. Biorąc tę okoliczność pod uwagę, P. Tommaso Obicini z Navarry próbował je wykupić. Ze swego przedsięwzięcia pozostawił długą relację po łacinie, którą podsumował O. Veniero z Montepiloso, dodając do niej również to, co nastąpiło później. Wspomniany O. Tommaso wykorzystał smutną okoliczność, iż przełożeni chrześcijańscy mieli obowiązek „ofiarowania” ustalonych sum pieniężnych władzom cywilnym, zwłaszcza w Jerozolimie. Przygotowując stosowną sumę, chciał prosić w trakcie jej przekazania Kadiemu, aby odstąpił franciszkanom sanktuarium w Ain Karem. Ostatecznie dał mu 6597 piastrów, zaś pozostałym przywódcom przekazał sumę nieco większą. Szefowi wspomnianych mugrabinów obiecał kwotę 1500 piastrów, którą mu następnie posłał za pośrednictwem tłumacza, pewnego Andrea di Leone. Ów tłumacz okazał się jednak złodziejem, gdyż z owej sumy przekazał jedynie 500 piastrów, resztę zostawiając dla siebie. W ten sposób O. Tommaso wszedł w posiadanie sanktuarium 29 kwietnia 1621 r., co zostało potwierdzone dekretem Kadiego. Natychmiast rozpoczął jego oczyszczenie, podczas którego znalazł miejsce narodzin św. Jana Chrzciciela, gdzie utwierdził gwiazdę podobną do tej w Betlejem. Wzniósł też ołtarz oraz pokrył ściany marmurowymi płytkami. Poza tym usytuował dwa dodatkowe ołtarze ku czci Zachariasza i św. Elżbiety. Pomieszczenie ozdobił również lampami oraz umieścił drzwi z solidnym zamkiem. Tam też odprawił Msze św. Wyjeżdżając z Ain Karem pozostawił tam czterech braci, jednego z władzą przełożonego oraz jednego kapłana maronitę, aby służył jako tłumacz. Jego triumf okazał się jednak pozorny, ponieważ szef mugrabinów, który otrzymał jedynie 500 piastrów, na placu meczetu Omara w Jerozolimie podburzył lud, oskarżając franciszkanów o zdradę, zasługującą na śmierć. Władze Jerozolimy wysłały tam natychmiast żołnierzy, aby uśmierzyć rebelię oraz obronić braci franciszkanów przed samosądem. Z tego powodu musieli schronić się w Jerozolimie. Dodatkowo szef mugrabinów rozszerzył pogłoskę, że bracia znaleźli skarb w Ain Karem. Plotka o skarbie dotarła do uszu niejakiego Pasci di Damasco, który chciał go pozyskać, wyruszając w tym celu z wojskiem do Jerozolimy. Jednak podczas jego podróży do Jerozolimy postaniec z Konstantynopola obwieścił mu nakaz sułtana, aby się u niego stawił.

W tych okolicznościach, O. Tommaso dał ponownie pieniądze przywódcom w Jerozolimie i władzom mugrabinów, niestety znów za sprawą złodzieja Andrea di Leone, który również tym razem wziął pieniądze do swojej kieszeni. W tym cza-

sie O. Tommaso wyjechał do Italii. Jego wikariusz widząc, że sprawy nie toczą się najlepiej, chciał się spotkać z władzami mugrabinów, aby zapytać, dlaczego nie przestrzegają porozumienia. Zdał sobie sprawę, że przyczyną zamieszania był Andrea di Leone, którego zwolnił. Mimo to, szef mugrabinów zamknął drzwi sanktuarium, nakładając na franciszkanów kontrybucję w przypadku odwiedzin miejsca. Niezadowolony z sytuacji, oskarżył franciszkanów, że nie dotrzymali słowa. Jednak gubernator, Jeruzolimy Pascia zrozumiał fałsz tego oskarżenia i pozwolił braciom wejść do Ain Karim, również z pielgrzymami. Owa decyzja Pasci rozgniewała szefów mugrabinów, którzy zwrócili się następnie do Konstantynopola, otrzymując firman potwierdzający fakt, iż sanktuarium należy do nich. Na tej podstawie usunęli drzwi sanktuarium, pozostawiając miejsce otwarte, które ponownie zamieniło się w stajnię dla zwierząt aż do 1679 r. Wprawdzie wszystkie zainwestowane pieniądze przepadły, jednak sprawiedliwość dosięgła również wspomnianego tłumacza Andrea di Leone, który został ukarany śmiercią, gdyż w Konstantynopolu, gdzie był na służbie u ambasadora Francji ukradł diament przeznaczony dla żony sułtana.

Franciszkanie dalej szukali sposobu nabycia sanktuarium za pośrednictwem ambasadora Francji, dzięki któremu zdołali je uzyskać od Muhammada IV, ostatniego miesiąca rabiul awal 1084 (1673). Na tej podstawie mogli założyć konwent siedmiu zakonników.

29 kwietnia 1674 r. Kustosz Claudio da Lodi przejął sanktuarium odprawiając w nim Msze św. z wiernymi, przy obecności ambasadora Francji markiza di Nointel, który uzyskał firman. W tym samym roku rozpoczęto odbudowę kopuły, z której zostały usunięte ozdobne kamienie. Kustodia przeznaczyła na ten cel 23 519 piastrow.

Mugrabini nie przestali jednak protestować zwracając się do trybunału w Jeruzolimie w celu odzyskania kościoła, który ich zdaniem był częścią *wakf* Ebi-Medin, czyli wioski Ain Karem, przekazanej im przez sułtana Egiptu w 1300 r. Przed trybunałem stawił się również prokurator franciszkanów P. Domenico z tłumaczem Issą, kontestując ich żądania. Dowodził, że kościół narodzenia św. Jana Chrzciciela w Ain Karem jest starszy od islamskiego Ebi-Medin. Nadzorca owego *wakf* przedstawił jego tekst z 720 (1320), który dowodził, że kościół nie był częścią *wakf*. W trybunale byli też mieszkańcy Ain Karem, potwierdzający fakt, że kościół należał do franciszkanów. Również sami mugrabini poświadczyli, że nie mieli żadnego udziału w prawie do tego miejsca. W trakcie trwającej dyskusji w trybunale dostarczono firman Muhammada IV ostatniego miesiąca muharram 1087 (1676), w którym postanowiono, że nie powinny być czynione ingerencje we własność franciszkanów.

Mimo sentencji trybunału Jeruzolimy zaaprobowanej przez sułtana, pewien mugrabin Seid Yahia utrzymywał, że kościół należał jednak do *wakf* islamskiego, dlatego z tego względu Kustosz Pietro Marino (Sormanni) udał się osobiście do sułtana i otrzymał od niego firman, aby w ten sposób zapobiec intencji dalszego wyłudzenia pieniędzy przez Seid Yahia. Dzięki temu kościół został odrestaurowany

w 1690 r., choć mugrabini powracali jeszcze kilkakrotnie do krytyki franciszkanów, jednak bez rezultatów.

W 1719 r. ambasador francuski markiz de Bonac otrzymał uroczysty i długi firman od Ahmada III na końcu miesiąca *rabiul akhar* 1131 r. (1719), potwierdzający własność franciszkanów. Remont kościoła został całkowicie ukończony w 1861 r., zgromadzone w nim obrazy posiadają wysoki walor artystyczny, a zwłaszcza te ze szkoły Murillo i Zarbalta.

Nieco inaczej wygląda historia nabycia sanktuarium Nawiedzenia z kościołem pochodzącym z IV w., na którego miejscu powstały później dwa kościoły, tj. górny i dolny. Po wyjeździe Krzyżowców nie wiadomo w czyich rękach było to sanktuarium. Od 1336 do 1461 r. mieli je w posiadaniu Ormianie, którzy stworzyli tam monaster. Nie wiadomo też, dlaczego opuścili później to miejsce, które przejęli następnie muzułmanie. Od 1481 r. stopniowo ulegało ruinie. W 1679 r. Kustodia Ziemi Świętej kupiła owe ruiny za 527 piastrów. Chodziło o dwa pomieszczenia podziemne. W jednym z nich znajdowała się cysterna na wodę, która istnieje do dziś. Zakupiono też teren z drzewami oliwkowymi i figowymi. Prymitywna instalacja wodna ze strumykiem płynącym z góry została stopniowo przekształcona w nowy zbiornik na wodę.

Kaplica bizantyjska w okresie średniowiecza stała się kryptą głównego kościoła zbudowanego przez Krzyżowców (B. Bagatti). Czci się w niej pamięć wydarzenia umieszczonego w apokryfie o ucieczce św. Elżbiety przed prześladowaniem Heroda. Na ścianie południowej znajduje się wnęka, w której zachowany jest glaz, na którym spoczywał Chrzciciel. Wydaje się, że zawiera on odcisk leżącego dziecka.

W 1859 r. P. Bonaventura Robotti da Solero otoczył teren solidnym murem i zamontował żelazne drzwi. Własność sanktuarium była zagrożona groźbami Greków i Ormian, którzy utrzymywali, że posiadają firman dotyczący jego własności. Owi przeciwnicy zwrócili się do władz Jerozolimy, aby zabroniono budowę murów. Zapewne tak by się stało, gdyby nie fakt, że franciszkanie skorzystali z wyjazdu gubernatora Jerozolimy do Gazy. Pracowali nieprzerwanie dzień i noc, kończąc dzieło przed jego przyjazdem.

Sklepienie kaplicy było niewłaściwie zamocowane, dlatego z powodu dużych opadów deszczu zawaliło się w 1861 r. Były też inne szkody w dwóch kościołach. W następnym roku zdołano wszystko odremontować i 2 lipca obchodzono święto Nawiedzenia, jak poprzednio.

W 1892 r. Kustosz P. Giacomo Ghezzi polecił inżynierowi Kustodii Fra Vendelino da Menden, zaprojektować nowy przytułek i dzwonnice. Zachowano starożytnie pozostałości po monasterze ormiańskim i wewnątrz krypty. Dzwony umieszczono w 1897 r.

Aktualny, nowy kościół wybudowano w 1938–1940 r. przez architekta Antonio Barluzzi podczas kadencji Kustosza P. Alberto Gori. Został on poświęcony 11 stycz-

nia 1940 r. Dekorację wnętrza ukończono w czasie kadencji P. Giacinto M. Faccio. Malowidła są dziełem F. Manetti i C. Vagarini, natomiast mozaikę frontonu zawdzięcza się B. Biagetti.

4. Archeologia, topografia i wyposażenie sanktuariów

Franciszkańscy archeolodzy — Sylvester Saller i Bellarmino Bagatti²² — odnaleźli na terenie sanktuarium św. Jana Chrzciciela groby z epoki brązu, żelaza i z czasów rzymskich. Te ostatnie, typu *kokhim*, wskazują na fakt, iż miasteczko musiało być zamieszkane przez społeczność żydowską w czasach Nowego Testamentu. Obok typowych dla starożytnego judaizmu grobów *kokhim*, odkryto również *kolumbarium*, co oznacza, iż w starożytnym Ain Karem żyli również zhellenizowani poganie. Do znanych znalezisk archeologicznych należą również fragmenty marmurowych rzeźb Afrodyty i Adonisa, które przechowywane są w Muzeum Rockefellera w Jerozolimie.

W okresie bizantyjskim (IV–V w.), w centralnej części osady otaczano czcigroby niezidentyfikowanych „Męczenników Bożych”, wymienionych w napisie na mozaice znalezionej w 1885 r. w sanktuarium św. Jana Chrzciciela. *Vis-à-vis* antycznego cmentarza odnaleziono pozostałości kaplicy z mozaikową posadzką. Inna kaplica przylegała do niej od strony południowej. Chociaż żaden z tych elementów nie pozostaje w jednoznacznym związku z figurą św. Jana Chrzciciela, świadczą one o długiej tradycji religijnej tego miejsca.

Na wzgórzu południowym znajdowało się drugie sanktuarium chrześcijańskie, które zaczęto identyfikować z miejscem Nawiedzenia św. Elżbiety na początku XIV wieku. Relikwiarz z ziemią z grotty św. Elżbiety i św. Jana przechowywany był w Rzymie w skarbcu laterańskim już w VII w. Skała pokazywana dzisiaj w dolnym kościele sanktuarium Nawiedzenia jest pozostałością tamtej bizantyjskiej tradycji.

W okresie wypraw krzyżowych wybudowano kościół na terenie sanktuarium Narodzenia św. Jana Chrzciciela, na stoku wzgórza północnego. Posiadał on trzy nawy i kopułę. Struktura ta dobrze zachowała się do czasów obecnych. Również

²² Wykopaliska na terenie sanktuarium Narodzenia św. Jana Chrzciciela przeprowadził w latach 1941–1942 franciszkanin Sylvester SALLER. Wyniki swoich badań opublikował w książce *Discoveries at St. John's 'Ein Karim 1941–1942*, Jerozolima 1946. W 1941 r. odkrył drugą kaplicę, której podłogę zdobiał mozaiki prezentujące pawie, kuropatwy i wielką rutę. Na środku mozaiki znajduje się grecki napis: *CAIRESQE QU MARTURES* – „Chwała wam męczennicy”. Późniejsza tradycja (Epifaniusz, VII w.) uznawała, że są to dzieci zabite przez Heroda lub chodzi o Jana Chrzciciela i Zachariasza; zob. też: D. BALDI, B. BAGATTI, *Saint Jean-Baptiste dans les souvenirs de sa Patrie*, Jerusalem 1980; P. ACQUISTAPACE, *Guida biblica e turistica della Terra Santa*, Milano 1992, s. 286–287; J.J. KILGALLEN, *Przewodnik*, s. 114; E. ALLIATA, *Judea Ain Karem: Kościół Narodzenia św. Jana Chrzciciela* (broшуra w języku polskim rozdawana na terenie sanktuarium), Jerusalem 2006, s. 5.

na stoku wzgórze południowego krzyżowcy wzniesli na ruinach wcześniejszej świątyni bizantyjskiej kościół z obejściem. Oba kościoły przybrały aspekt fortec. Najprawdopodobniej sama osada była w tym okresie już całkowicie zislamizowana. W czasach Królestwa Jerozolimskiego osadę nazywano St. Jeehan de Bois.

Sanktuarium Narodzenia św. Jana Chrzciciela tworzy trzynawowy kościół wznoszący się w centrum Ain Karem. Kompleksowa budowla została wzniesiona w XI w., zaś kopuła pochodzi z XII w. W krypcie, przy końcu lewej nawy kościoła znajduje się grotta upamiętniająca narodzenie św. Jana Chrzciciela, do której prowadzi kilka schodów. Sufit groty jest gołą skałą, a jej ściany zdobią liczne marmurowe płaskorzeźby, przedstawiające życie św. Jana Chrzciciela. W 1895 r., pod portykiem kościoła odnaleziono fundamenty i ornamentową mozaikę podłogową trzynawowej kaplicy bizantyjskiej.

Zwiedzającym sanktuarium pokazywane są: grotta Narodzenia św. Jana Chrzciciela; Kościół z XI–XII w.; kaplica męczenników z greckim napisem na mozaice i grobami (V w.); tablice w kilkudziesięciu językach z tekstem *Benedictus*; polska została poświęcona 24 czerwca 1988 r. z inicjatywy o. Augustyna Szymańskiego²³

Na dziedzińcu naprzeciw kościoła (po prawej stronie) znajdują się pozostałości epoki romańskiej, między którymi jest fragment statuy bogini Wenery, sugerującej obecność kultu pogańskiego praktykowanego przez żołnierzy legionów.

Sanktuarium Nawiedzenia (i schronienia św. Elżbiety²⁴) jest drugim miejscem kultu we wsi Ain Karem. Wspomnienie ewangeliczne wyjaśnia się łącznie ze świadectwami pielgrzymów (XIII–XIX w.). Reprezentuje ono „drugi dom Zachariasza”, gdzie św. Elżbieta schroniła się w oczekiwaniu na narodzenie św. Jana Chrzciciela (Łk 1,24).

Sanktuarium składa się z dwupoziomowej świątyni i dziedzińca z umieszczonymi na murze kilkudziesięcioma majolikowymi tablicami (1954) z tekstem *Magnificat*. Są one fundacją Polonii i powstały z inicjatywy o. Aureliusza Borkowskiego z racji jubileuszowego Roku Maryjnego²⁵

Dzisiejszą świątynię wzniesiono w latach 1938–1955. Fasadę wejściową zdobi kolorowa mozaika przedstawiająca podróż Maryi do Ain Karem. Świątynię wybudowano według projektu włoskiego architekta Antoniego Barluziego w latach

²³ Por. N. GDYK, *10 lat polskiej tablicy „Benedictus” w Ain Karem*, „Ziemia Święta” 15,3 (1998), s. 24.

²⁴ W średniowieczu wierzono, że św. Elżbieta przeszła z tego miejsca do Ain Mamudije w pobliżu Hebronu; por. J.M. O’CONNOR, *Przewodnik po Ziemi Świętej*, Warszawa 1996, s. 157.

²⁵ Por. C. PACZKOWSKI, *Tablica Magnificat*, „Ziemia Święta” 39,3 (2004), s. 24; GDYK, *Nawiedzenie*, „Ziemia Święta” 18,2 (1999), s. 12–13. Warto też wspomnieć dwa inne akcenty polskie. Na cmentarzu przy klasztorze franciszkanów znajdują się polskie groby, zaś jeden z trzech dzwonów zawiera napis stwierdzający, że został on ufundowany przez Polaka Wincentego Lipskiego (*Ziemia Święta, śladami historii zbawienia, album fotograficzny z komentarzem ks. prof. T. Pieronka*, Kraków 2000, s. 88).

1939–1940 i jest ona poświęcona wyłącznie osobie Maryi. Jej apsyda pochodzi z czasów wypraw krzyżowych. Obraz znajdujący się w ołtarzu głównym ukazuje Madonnę wychwalaną przez niebo i ziemię. Na południowej ścianie znajduje się pięć fresków, które wyjaśniają znaczenie Maryi jako Bożej Rodzicielki (dogmat Bożego Macierzyństwa ogłoszony podczas Soboru w Efezie w 431 r.); Ucieczki grzeszników — Jej opieka nad Kościołem; Pośredniczki łask — wstawiennicza rola na godach w Kanie Galilejskiej; Wspomożycielki wiernych — bitwa pod Lepanto w 1571 r.; Niepokalane Poczęcie — Jan Duns Szkot²⁶.

W kościele dolnym zachowały się najstarsze antyczne pamiątki: małe źródło znajduje się w głębi krótkiego pasażu, zaś po prawej stronie, we wnęce widoczna jest część skały, o której mówi się, że na niej, pewnego czasu „zagościła” Elżbieta i jej dziecko. Namalowane sceny na skale (współczesne freski) wspominają te wydarzenia. Pierwszy z nich ukazuje scenę objawienia się Archanioła Gabriela Zachariaszowi, gdy pełnił służbę w Świątyni Jerozolimskiej, drugi przedstawia spotkanie Maryi z Elżbietą, a trzeci przypomina o rzezi niewiniątek w okolicy Betlejem.

Zachowały się także fundamenty i mozaika z czasów bizantyjskiej bazyliki stojącej w tym miejscu. Podziwiać można również pozostałości domów mieszkalnych z czasów herodiańskich.

Z placu przed kościołem roztacza się wspaniały widok na malowniczy kraj — obraz północnej gałęzi doliny Sorek. Widać również fragment parku *Yad Vashem* na Górze Pamięci i konwent wspomnianych Sióstr Syjońskich.

Die Sanktuarien in Ain Karem: die Kirche der Geburt von hl. Johannes des Täufers und die Kirche der Heimsuchung

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vorführung der beiden Sanktuarien wird die folgenden Fragen enthalten: (1) die allgemeine Charakteristik des Ortes — der Plan, der Name, die Bevölkerung; (2) die Zeugnisse der Authentie von der Kirchen; (3) die Geschichte von ihrem Kauf durch Franziskaner; und (4) die Besprechung der Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen mit der Rücksichtname auf die Topographie und die Ausstattung von der Kirchen.

²⁶ Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Ain_Karem (dostęp: 18.04.2009 r.).